

Cizinci v ČR: „my“ a „oni“?

Yana Leontiyeva

Téma mezinárodní migrace se v poslední době zdá být aktuální jako nikdy dřív. Toto diskutabilní a občas i problematické vyjádření prohlášeného práva člověka svobodně se rozhodnout o tom, kde chce žít, se stává ještě populárnější v době technického pokroku a modernizace. Větší dostupnost cestování, lákavé obrázky dalekých neznámých krajů v médiích, nerovnoměrnost ekonomického rozvoje různých zemí a částí světa, politické problémy a etnické konflikty vytlačují lidi ze svých rodných zemí a lákají je stěhovat se jinam.

Většina přistěhovalců ve světě stejně jako v ČR se skládá z ekonomicky aktivních aktérů tzv. cirkulační pracovní migrace, tj. fenoménu přetrvávajícího dočasného stěhování za účelem zvýšení vlastního ekonomického statusu nebo ekonomického statusu své rodiny v mateřské zemi. Podle některých teorií cirkulační migrace je fází dlouhodobějšího procesu, během kterého intenzita vztahu se zdrojovou zemí postupně klesá a jedinec se jednou navždy usazuje v cílové zemi.

Migranti, kteří se rozhodli natrvalo usadit v určité zemi, ať již po přímém, jednorázovém přestěhování, nebo po dlouhodobější cirkulaci, čeká složitý proces adaptace na nové podmínky v majoritní společnosti. Nově příchozí migranti se často nacházejí v napětí spojeném se změnou prostředí, jazykovou a kulturní bariérou, nebo jsou dokonce znevýhodněni na trhu práce. Jejich adaptace je na jednu stranu ovlivněna samotnými psychologickými charakteristikami jednotlivců a blízkostí minoritní-imigrované a většinové populace, na druhou stranu také imigrační politikou cílové země a přístupem majority k imigrantům.

Existují různé modely adaptace migrantů do majoritní společnosti od úplné naturalizace a postupného získávání občanství po absolutní vyloučení, sociální či ekonomickou marginalizaci a formování tzv. trvalých etnických enkláv. Tolerance vůči migrantům je spojena nejen se souhlasem s pobytem cizinců na území mateřské země, ale také s přijímáním základních principů multikulturality založené na vzájemném respektu a rovnoprávnosti všech lidí bez ohledu na etnickou, rasovou nebo národnostní příslušnost. Základem multikulturní společnosti není pouhé přijetí a následná asimilace migrantů do většinové populace, ale spíše jejich integrace do kulturního a sociálního života majority a umožnění migrantům udržovat prvky vlastní kultury.

Od roku 1989 se Česká republika musí vyrovnávat s masovými migračními toky. Podle statistik Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR ke konci roku 2001 na území ČR pobývalo něco více než 200 tisíc cizinců, kteří vlastnili povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu. To znamená, že problémy mezietské tolerance a adaptace do nového prostředí se pravděpodobně bezprostředně týkají 2 % populace této země¹. Tento podíl, ačkoli se nezdá být pro celkovou populaci příliš významný, se postupně zvyšuje a pomalu se přibližuje statistikám vyspělých západoevropských zemí. Česká veřejnost si pochopitelně nemůže nevšimnout zintenzivnění migračních pohybů, které se odehrávají v jejich zemi a s tím spojeného nárůstu přistěhovalců. Je celkem jasné, že názory více konzervativních společností budou déle trvat na zachování národnostní jednoty, a tudíž budou tyto společnosti méně tolerantní vůči přistěhovalcům, kteří dosavadní stav narušují. Postoje českého obyvatelstva k představitelům národnostních menšin, se kterými kontinuálně žijí, je o něco kladnější než k nově přicházejícím cizincům². Národnostní menšiny, které si „vybojovaly“ právo na „zvláštní zacházení“ a udržení vlastní kultury (až na některé výjimky) poměrně dobře zapadají do života většinové populace, umějí se sdružovat a hájit vlastní zájmy. Nově

přicházející migranti jsou na tom mnohem hůře; musí se vyrovnat se změnou prostředí a také s tím, že v majoritní populaci budou ještě dlouho označováni jako „cizinci“.

Jaké postoje má česká veřejnost vůči této sociální skupině?

V květnovém šetření CVVM, uskutečněném v rámci výzkumu *Naše společnost 2003*³, byla položena řada otázek ohledně dodržování národních zvyků a tradic a také postojů vůči cizincům. Pro označení migrantů se v tomto výzkumu používal jinak zvláště nespecifikovaný termín „cizinec“. Předpokládalo se, že se jedná obecně o příslušníky jiných národností, kteří z různých důvodů krátkodobě či dlouhodoběji pobývají v ČR. Výsledky dotazování 1048 respondentů ve věku 15 let a starších⁴ ukázaly, že skoro pětina (17 %) dotazovaných má docela radikální názor na migranty a domnívá se, že cizinci by vůbec neměli mít možnost dlouhodobě pobývat na území České republiky!⁵ Naopak pouze malý zlomek dotázaných, o něco více než 5 %, jsou prakticky proti jakémukoli omezení vůči cizincům. Zbýlých 75 % respondentů s možností dlouhodobého pobytu cizinců na našem území souhlasí, ale pouze za určitých podmínek. A 5 % - na tuto otázku neodpovědělo, anebo nemělo na pobyt cizinců v ČR vlastní názor. Liberálnější nálady vůči cizincům se o něco málo častěji vyskytují mezi lidmi mladšími 45 let a žijícími ve větších městech⁶.

Podobných docela alarmujících výsledků bylo dosaženo v šetření agentury Opinion Window – Research International, realizovaném na zakázku Úřadu vlády ČR na začátku roku 2000 v rámci projektu „Tolerance“, který zahájil celonárodní kampaň proti rasismu a xenofobii. Tehdy bylo zjištěno, že pouze necelá čtvrtina respondentů vnímá národnostní menšiny a legální přistěhovalce jako přínos pro Českou republiku. Většina dotázaných neviděla v imigraci žádný přínos a patřila k zastáncům přísnějších kontrol. Zajímavým zjištěním projektu „Tolerance“ bylo také to, že příznivci omezování imigračních toků byly významně zastoupeni i mezi vysokoškolsky vzdělanými lidmi, kteří často trvali na svém postoji i za předpokladu, že by snížení míry imigrace nepříznivě ovlivnilo tempo ekonomického růstu ČR⁷.

Výsledky CVVM toto zjištění úplně nepotvrdily, protože zastánci neomezeného pobytu cizinců v ČR byli ve výzkumu příliš málo zastoupeni. Nicméně, vzdělanější respondenti výzkumu *Naše společnost* častěji preferovali střední variantu odpovědi a souhlasili s tím, že cizinci by měli mít za určitých podmínek možnost dlouhodobého pobytu. Respondenti bez maturity často zastávali krajně restriktivní názor na politiku státu vůči přistěhovalcům. To znamená, že původní hypotéza o tom, že vzdělání přináší větší pochopení a vyšší míru tolerance, byla částečně potvrzena.

Postoje české populaci k cizincům různých národností se výrazně liší. Mezi faktory ovlivňující vztah k jednotlivým národnostem jsou obeznámenost se zemí, ze které daný cizinec pochází, geografická a kulturní vzdálenost a dokonce podobnost politického či ekonomického systému České republiky a země původu cizince. Tak například historickou minulostí podmíněný vztah české společnosti k migrantům z východu, a zvláště z bývalého sovětského bloku, je výrazně jiný než k migrantům ze západních zemí. Únorové šetření výzkumu *Naše společnost 2003* ukázalo, že nejsympatičtější pro většinovou českou populaci jsou západoevropské národy a také Slováci a naopak, nejméně sympatičtí jsou národnosti bývalého Sovětského svazu a Asiaté⁸. Podobnou tendenci lze sledovat i v dřívějších výzkumech veřejného mínění. V roce 2001 české obyvatelstvo projevovalo dvakrát nižší sympatie k Ukrajincům a Rusům než k přistěhovalcům z Velké Británie nebo USA⁹.

V ČR, podobně jako i v mnoha jiných zemích, existují určité předsudky vůči cizincům, kteří jsou většinovou populací často vnímáni jako faktor vnějšího negativního vlivu. V důsledku migračních pohybů se Česká republika obohacuje o nové obyvatelstvo, ale zároveň musí čelit problémům vycházejícím ze spoluzítí s lidmi odlišné kultury a také odlišné historické zkušenosti. Pro Českou republiku, která nemá příliš dlouhou zkušenost cílové země, může masový příliv migrantů kromě

jiného představovat velkou výzvu, spojenou s nepřipraveností sociálních a ekonomických struktur „bezbolestně“ přijmout takový specifický přírůstek obyvatelstva. Tyto komplikace se samozřejmě také odrážejí na postojích majoritní společnosti vůči nově přicházejícím migrantům.

Výzkum *Naše společnost* ukázal, že se v květnu 2003 pouhých 13 % respondentů dotázaných domnívalo, že cizinci nezpůsobí v jejich zemi žádné problémy a 22 % respondentů naopak odpovědělo, že představitelé jiných národností jsou jednou z příčin problémů jak v jejich místě bydliště, tak i v ČR obecně¹⁰. Skoro půlka respondentů si s cizinci spojuje obecné problémy v ČR i přesto, že v jejich místě bydliště se s „problémem migrantů“ nepotýká osobně a skoro nikdo z dotázaných si nemyslí opak (a to, že cizinci jsou problémem nikoli pro celou ČR, ale pouze pro jejich místo bydliště).

Negativní postoje majoritní populace vůči cizincům nejsou vždy spojené s reálnými mezietnickými problémy. Důležitým a bohužel velmi efektivním nástrojem ovlivňování veřejného mínění v tomto směru jsou masmédiá, která podle výsledků několika obsahových analýz (kontent analysis) nejčtenějších tištěných médií prezentují „problém přistěhovalců“ v ČR většinou v kontextu, který vyvolává spíše negativní emoce vůči migrantům¹¹. V českých médiích je dáván mnohem větší prostor informacím o problémech spojených se zvýšeným počtem cizinců a jejich zvýšené kriminalitě. Tyto informace se často předkládají čtenářům tónem, který svědčí o velmi zaujatém postoji autora a vyvolává obavy vůči jiným národnostem žijícím v ČR.

Obavy spojené s přebíráním mediálně vytvořených stereotypů dosti často nejsou založené na osobních zkušenostech s cizinci. Svědčí o tom kromě jiného i nepřilíš vysoký počet lidí, kteří nějakého cizince dlouhodobě pobývajících v ČR osobně znají. V květnovém šetření *Naší společnosti* bylo takovýchto respondentů méně než třetina (28 %) ¹². Lidé, kteří nějakého představitel jiných národností znají osobně, jsou o něco tolerantnější vůči cizincům a podporují více možnost neomezeného pobytu cizinců v ČR. Tito lidé se též častěji domnívají, že cizinci nejsou v ČR zdrojem problémů. Většinou se jednalo o vzdělané respondenty v produktivním věku. Česká veřejnost projevila největší obeznamenost s představiteli nejčastěji zastoupených cizinců v ČR: Ukrajinců, Vietnamců, Slováků a Poláků. Nízký podíl těch respondentů, kteří byli s cizinci v osobním kontaktu, nedovoluje posoudit, jestli zkušenosti s odlišnými národnostmi ovlivňují obecné postoje vůči migrantům, nicméně lze předpokládat, že obsah osobní zkušenosti respondenta je velmi důležitý pro posouzení celkové minoritní komunity.

Počtení migranti s sebou do ČR přinášejí, kromě jiného, vlastní kulturu, která je často velmi odlišná od kultury majoritní populace. Na otázku, zda by se cizinci měli přizpůsobovat životním zvyklostem české populace, drtivá většina respondentů odpověděla kladně, přičemž 56 % z nich tvrdilo, že by se cizinci měli přizpůsobovat co nejvíce a 34 % připustilo, že by si migranti částečně mohli zachovat původní životní zvyklosti¹³. Pouhých sedm procent respondentů neodmítlo cizincům možnost žít v ČR zcela podle zvyklostí své mateřské země. Asimilační přístup k představitelům jiných národností souvisí s podporou restriktivní politiky vůči migrantům a s přesvědčením o „problémovosti“ přistěhovalců. Mezi respondenty, kteří mají na přizpůsobování migrantů liberálnější názor, je o něco více lidí s vysokoškolským vzděláním a mladších 45 let.

Výzkum *Naše společnost* 2003 ukázal, že v českém prostředí existuje určitá souvislost mezi významem dodržování národních tradic a ochotou tolerovat odlišné kultury ve vlastní zemi. Čím důležitější jsou pro jednotlivce národní tradice, tím více je tento jednotlivec přesvědčen o tom, že by se cizinec měl přizpůsobit českým životním zvyklostem. Ze zmíněného výzkumu vyplývá, že většina obyvatel ČR je sice za určitých podmínek ochotna tolerovat pobyt cizinců na svém území, ale zastává názor, že cizinci obecně představují v ČR problém. A pokud zde chtějí dlouhodoběji pobývat, měli by se přizpůsobit českým tradicím.

Leontiyeva, Yana. 2003. „Cizinci v ČR: ‚my‘ a ‚oni‘?“. *Naše společnost* 1 (3-4): 22 – 25.

Literatura

Drbohlav D., Imigranti v České republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a "západní" firmy operující v Praze; Výzkumná zpráva grantu "Research Support Scheme": RSS/HESP č. 622/1995, Praha, duben 1997

Fawcett, J.T., Arnold, F., The Role of Surveys in the Study of International Migration: An Appraisal. *International Migration Review*, 21, 1987, Number 4, str. 1523-1540

Horáková, M., Macounová, I., Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 6., Praha, 2001, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Jaký máme vztah k u nás žijícím národnostem, Praha, Institut pro výzkum veřejného mínění, prosinec 1996

Massey, Douglas S. 1988. "Economic Development and International Migration in Comparative Minorities: A Longitudinal Analysis. *The Howard Journal of Communications*, 11:127-143, 2000

Názory na soužití s občany jiných národností, Institut pro výzkum veřejného mínění, Praha leden 1997

Nečitelní cizinci: Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku (Hard to Make Out Foreigners: How Foreigners Are (Not) Written about in the Czech Press). Praha: Multikulturní centrum Praha, 94 s.

Perspective." *Population and Development Review* 14: 383-413.

Šišková, T., Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století, Praha 2001,– str. 200

Poznámky

---

¹ Tady stojí za zmínku také neformální odborné odhady počtů cizinců, nacházejících se na českém území bez platného povolení k pobytu, pode kterých je ilegálních migrantů minimálně ještě jednou tolik, kolik legálně zaregistrovaných.

² Tuto skutečnost kromě jiného potvrdily výsledky výzkumu, uskutečněného v roce 1998 v rámci projektu „Mezietnické vztahy a problematika multikulturní společnosti“ Univerzity Karlovy v Praze pod vedením PhDr. Miriam Moravcové, DrSc.

³ Autor výzkumu RNDr. Milan Jeřábek, Ph.D. je vědeckým pracovníkem výzkumného oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR. Výzkum byl podporován projektem GA ČR č. 205/02/0321 „Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce Česka v kontextu evropské integrace“ ve spolupráci s výzkumnými týmy Západočeské univerzity v Plzni, Univerzity Karlovy v Praze, Masarykovy univerzity v Brně a Ostravské univerzity v Ostravě.

⁴ Respondenti byli vybráni kvótním typem výběru, data nejsou vážena.

⁵ Otázka zněla: „Cizinci by v ČR... a) neměli mít vůbec možnost dlouhodobě pobývat, b) měli mít možnost dlouhodobě pobývat jen za určitých podmínek, c) měli mít možnost pobývat prakticky bez omezení?“ Respondent mohl vybrat pouze jednu z nabízených variant. Odpověď „nevím“ byla akceptována a kódovala se zvlášť.

⁶ Tento rozdíl se ovšem neukázal být statisticky významný, a proto není možné tvrdit, že nevznikl v datech náhodně.

⁷ Detailní informace o projektu a zmíněném výzkumu jsou k dispozici na stránkách Úřadu vlády: <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/rlp/projekt-tolerance/projekt.htm>

⁸ Chludilová, I.: „Cizinci v České republice“ . *Naše společnost* 2003/1-2.

⁹ Zdroj: data z výzkumu CVVM, duben 2001.

¹⁰ Otázka zněla: „Představují občané jiných národností, kteří k nám přišli v posledních letech, problém... a)

v místě Vašeho bydliště, b) v rámci celé ČR?“ U každého ze dvou tvrzení respondent mohl odpovědět buď „Ano“ nebo „Ne“. Odpovědi „Nevím“ a „Netýká se“ byly akceptované a kódovaly se zvlášť. 15% respondentů nemělo na toto téma vyhraněný názor, nechtělo odpovědět, a v několika málo případech se jich tato otázka netýkala pravděpodobně proto, že měli jinou národnost.

¹¹ Nečitelní cizinci: Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku (Hard to Make Out Foreigners: How Foreigners Are (Not) Written about in the Czech Press).

¹² Otázka zněla: „Znáte osobně blíže nějaké cizince, kteří dlouhodobě pobývají v ČR?“ Akceptovaly se odpovědi „Ano“, „Ne“, „Nevím“ a „Netýká se“, každá z odpovědí se kódovala zvlášť.

¹³ Otázka zněla: „Cizinci by se v ČR měli ... 1) co nejvíce přizpůsobit našim životním zvyklostem, 2) částečně se přizpůsobit našim životním zvyklostem, 3) měli by mít možnost žít zcela podle svých životních zvyklostí?“ Respondent mohl vybrat pouze jednu z nabízených variant. Odpověď „Nevím“ byla akceptována a kódovala se zvlášť.